

UDK 811.163.4'28:929 Stanić M.

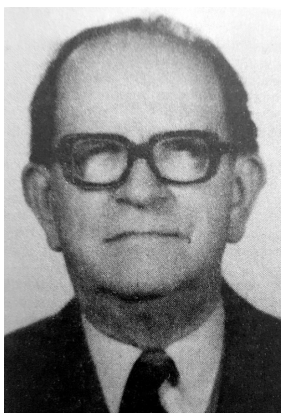
Pregledni rad

Adnan ČIRGIĆ (Podgoria)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

adnan.cirgic@fcjk.me

DOPRINOS MILIJE STANIĆA CRNOGORSKOJ DIJALEKTOLOGIJI

Sažetak: Milija Stanić osobena je pojava u našoj dijalektologiji. Sigurno je da je Crna Gora imala dijalektologa koji su dali i veći doprinos od njega, čiji je spektar interesovanja bio širi od njegovih, koji su obradili i širu oblast (ili više oblasti), ali nijedan od njih nije dao tako iscrpan opis jednoga govora kao što je to Stanić uradio. Uskočki govor, njegov maternji, zahvaljujući Miliji Staniću može se smatrati najiscrpnije opisanim štokavskim govorom, a teško bi bilo naći vjerovatno i u cijelome slovenskome svijetu tako obrađen govor nevelikoga prostora. O tome govoru objavljene su četiri knjige, od kojih je jedna dvotomna (*Rječnik*)

Ključne riječi: *Milija Stanić, crnogorski jezik, dijalektologija, uskočki govor*

Milija Stanić osobena je pojava u našoj dijalektologiji. Sigurno je da je Crna Gora imala dijalektologa koji su dali i veći doprinos od njega, čiji je spektar interesovanja bio širi od njegovih, koji su obradili i širu oblast (ili više oblasti), ali nijedan od njih nije dao tako iscrpan opis jednoga govora kao što je to Stanić uradio. Uskočki govor, njegov maternji, zahvaljujući Miliji Staniću može se smatrati najiscrpnije opisanim štokavskim govorom, a teško bi bilo naći vjerovatno i u cijelome slovenskome svijetu tako obrađen govor nevelikoga prostora. O tome govoru objavljene su četiri knjige, od kojih je jedna dvotomna (*Rječnik*).¹ Ako se tome doda podatak koji navodi njegov bibliograf Dušan Martinović da su sve te knjige štampane u znatno skraćenome izdanju, onda je jasno o koliko obimnoj građi je riječ.² Za njegov *Uskočki rječnik* Branislav Ostojić je ne jednom istakao da je to „prvi opšti rečnik jednog šireg štokavskog dijalekatskog kompleksa.“³

Milija Stanić rođen je 15. januara 1909. godine u selu Bare (Uskoci). Po svršetku Prvoga svjetskoga rata osnovnu je školu završio za dvije godine u Boanu, a nakon toga prvih pet razreda gimnazije u Kolašinu, a naredna tri u Pljevljima (1929). Jugoslovensku književnost i srpskohrvatski jezik studirao je u Beogradu, đe je diplomirao 1933. godine. Od 1934. do 1948. radio je kao profesor u beogradskim gimnazijama. Od 1948. do 1950. bio je profesor Više pedagoške škole na Cetinju, nakon čega je poslat u Institut društvenih nauka u Beogradu, a zatim postavljen za saradnika u Institutu za srpskohrvatski jezik SANU. Tu je dočekao i penziju 1976. godine. Bio je sekretar Instituta za srpskohrvatski jezik SANU, sekretar Društva za srpskohrvatski jezik, član Odbora za jezik i književnost CANU, angažovan u raznim društveno-političkim organizacijama, član uredništva časopisa *Naš jezik* i *Književnost i jezik*. Napisao je nekoliko stotina jezičkih pouka, normativističke priručnike, s Radomirom Aleksićem napisao je „četiri gramatike za više razrede osnovne škole i jednu gramatiku za srednje škole. Ti osnovnoškolski udžbenici su više od jedne decenije bili jedini udžbenici iz kojih su mladi naraštaji sticali svoje teorijsko znanje o gramatičkom sistemu srpskohrvatskog jezika.“⁴ Osim toga bavio se i prevodilaštvom, pisao je romane, pripovijetke itd. „Glavni posao u

¹ Milija Stanić, „Uskočki govor“, *Srpski dijalektološki zbornik*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, Tom I, knj. XX, 1974; Milija Stanić, „Uskočki govor“, Tom II, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXII, Beograd, 1976; Milija Stanić, *Uskočki rječnik*, I i II, Naučna knjiga, Beograd, 1990. i 1991; Milija Stanić, „Uskočki akcenat“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXVIII, Beograd, 1982, str. 63–191.

² Dušan Martinović, *Portreti*, II, Cetinje, 1997, str. 241–302.

³ Branislav Ostojić, „Predgovor“, In: Danijela Ristić, *Rječnik govora okoline Mojkovca*, CANU, Podgorica, 2010, str. 9.

⁴ Slavko Vukomanović, „Radomir Aleksić (1900–1978)“, *Južnoslovenski filolog*, XXXV, Institut za srpskohrvatski jezik, SANU, Beograd, 1979, str. 243–246.

Institutu za srpskohrvatski jezik u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti sastojao se u obradi velikog Akademijinog projekta – izrada *Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*. Zajedno sa drugim saradnicima Instituta ovaj posao obavljao je više od dvadeset i pet godina. Za to vrijeme uradio je više od sto obrada od po sto pedeset strana. Jedno vrijeme, zajedno sa Berislavom Nikolićem, utvrđivao je akcenat i oblička odstupanja u *Rečniku*. (...) Za dijalektološke atlase Jugoslavije obradio je četiri punkta (uskočki, šaranski, kosanički i bogovački), za potrebe Crnogorske akademije nauka i umjetnosti obradio je govor u Komarnici, a sa Radomirom Aleksićem punkt *Osečina* za *Opšteslovenski lingvistički atlas*.⁵ U bibliografiji koju je sastavio D. Martinović navedeno je da je Stanić u rukopisu ostavio dijalektološki rad *Komarski govor* na 48 kucanih stana, koji – koliko nam je poznato – do danas nije objavljen. Među brojnim neobjavljenim rukopisima nalazi se i njegova *Akcentatska čitanka* za koju je u bibliografiji naznačeno da predstavlja „rukopis od 40 kucanih strana kao uvod u akcentovane tekstove od raznih pisaca naše i strane književnosti“.⁶ Pomenimo da je njegova obimna rukopisna zaostavština predata Srpskoj akademiji nauka i umjetnosti. Među brojnim pohvalama i priznanjima Milije Stanića ističe se Orden rada sa zlatnim vijencem. Neka njegov odnos prema crnogorskoj kulturi pokaže ovaj podatak. Stanić je 80-ih godina sastavio i potpisao pozitivan referat za izbor Vojislava P. Nikčevića za rukovodioca Odbora za jezik i književnost CANU. Referat nikad nije ušao u dalju proceduru. Milija Stanić umro je u dubokoj starosti, u Beogradu 2001. godine.⁷

Zbilja bi teško bilo u cijelome slovenskome svijetu naći govor o kojemu je objavljeno preko hiljadu i po stranica, od čega preko petsto stranica opisa samoga govora, a preko hiljadu strana (A4 formata) rječnika. Sve i kad bi svaka definicija i opis na tim stranicama bili pogrešni, a nijesu takvi – razumije se, to bi opet bio svake pohvale vrijedan kuriozitet. Nije tu pohvalu Stanićeve prve monografije o uskočkome govoru (1974) mogao izbjeći ni Asim Peco u svome inače prilično kritički nastrojenome prikazu. „Kada se pažljivo pročita ova monografija, dobija se utisak da imamo pred sobom izvanrednu dijalekatsku građu. Materijal je obiman i raznovrstan. Vidi se da ga je pribirao čovjek koji se dugo vremena bavi leksikografskim problemima i koji zna šta je interesantno za obrađivača pojedinih odrednica, i šta interesuje gramatičara. (...) I na drugim mjestima ovaj Stanićev rad zadovoljiće svojom građom potre-

⁵ Dušan Martinović, isto, str. 242.

⁶ Isto, str. 299.

⁷ Biografski podaci dati su prema citiranoj bio-bibliografiji D. Martinovića i prema <https://bratstvostanic.wordpress.com/2013/03/17/milija-petrov/>.

be mnogih istraživača našega jezika.“⁸ Ono što mu Peco najviše zamjera jeste što se upušta u rješavanje već riješenih problema, što previše i bezrazložno polemije i što se počesto ne osvrće na dotadašnju literaturu o problemima o kojima piše. Istina je da to utiče na vrijednost Stanićeva rada, ali je nesporno da građa koju je o uskočkome govoru publikovao nudi materijala i za najšira komparativna ispitivanja jer je teško naći bilo koju pojavu u štokavskim govorima a da njenu sudbinu ne možemo sagledati u Stanićevoj građi. U tome je prvorazredni značaj njegova poduhvata.

Kao što je obimna prezentovana dijalekatska građa uskočkoga govora, tako je i opširan uvod u njegovu studiju o tome govoru. Osim što je dao precizne granice uskočkoga kraja, kako sam kaže – planinskoga, zabačena i teško prohodna, Stanić je dao opširan osvrt na doseljavanje pojedinih porodica u taj predio, i to za svaku porodicu ponaosob. Tako se vidi da je naseljavanje Uskoka od početka XVIII vijeka teklo iz ovih pravaca: Gacko, nikšićki kraj (Župa, Rudine, Cerovica, Trepča, Trebjesa, Gornje Polje, Banjani, Ozrinići), Donji Kolašin, Gornji Kolašin, Prošćenje, Vraneš, Polja kolašinska, Markovina, Čevo, Kući, Vasojevići, Foča, Piva, Šaranci, Donja i Gornja Morača, Rovca. „Uskoci su se, dakle, doseljavali sa svih strana, a najvažniji su pravci: nikšićki kraj i iz Prekotare, a najvažnije međustanice: Gornja Morača i kolašinski kraj.“⁹ I postojbina glavnine doseljenika i glavne međustanice njihove bile su, dakle, četvoroakcenatske. Iako na početku tradicionalistički veli da su Uskoci bili dio Hercegovine, Stanić već na sljedećoj strani samoga sebe koriguje kad kaže da su Uskoci do Berlinskoga kongresa bili „ničija zemlja i ni pod čijom upravom“.¹⁰ Za dijalektologiju je bitan svaki podatak koji on u svome opširnom uvodu navodi. Osobito su takvi oni u kojima se govori da u Uskocima ima ljudi čiji je život bio omeđen desetakom kilometara oko sebe, a ako su već morali izlaziti sa svoje teritorije (s jeseni i s proljeća na pazar), onda je to bio uglavnom Nikšić, Pljevlja i Kolašin (i to tek nakon 1878, odnosno 1912). Okruženi „obema Moračama i Kolašinom sa istoka, Sandžakom sa severa, Drobnjacima i Pivom sa zapada i Bijelom i Lolom sa juga“, ipak su gotovo jedini kontakt imali s Drobnjacima, Šarancima i Gornjomoračanima, đe su odlazili „uglavnom po kakvom poslu“, dok su od drugih bili odvojeni oštrim prirodnim granicama – „na severu duboki kanjon Tare, a na jugu i zapadu visoki bedem planinskog lanca Javorje – Vojnik. Direktnoga kontakta imali

⁸ Asim Peco, „Milija Stanić. Uskočki govor...“, *Južnoslovenski filolog*, knj. XXXI, Beograd, 1974–1975, str. 262.

⁹ Milija Stanić, „Uskočki govor“, *Srpski dijalektološki zbornik*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, Tom I, knj. XX, 1974, str. 13.

¹⁰ Isto, str. 10.

su ljeti s Bjelopavlićima na katunima Sinjavine.¹¹ Taj bjelopavličko-uskočki kontakt na Sinjavini nije ostavio traga na uskočki akcenat, ali se uskočki uticaj na Bjelopavliće ne bi smio odbaciti – istina, ne kao jedini. Na Sinjavinu su izlazile i nekolike piperske porodice.¹² Ni njihov govor nije imao uticaja na uskočki. No ako je riječ o Piperima iz severozapadnih sela, kakvo je selo Gornji Crnci, onda bi se sekundarna pojava dugouzlaznih akcenata u govoru toga piperskoga stanovništva (inače, atipična za Pipere) mogla tumačiti ne samo kao uticaj bjelopavličkoga govora no i uticaj četveroakcenatskih plemena koja su izdizala na Sinjavinu. S druge strane, činjenica da su Uskoci došli većinom s četveroakcenatskoga područja te da je i ta skućena komunikacija bila jedina s predstavnicima četveroakcenatskih plemena morala je uticati na jezičku nivelaciju useljenika iz Kuća, Vasojevića, Čeva i Markovine, čija je akcentuacija bila znatno drugačija. Sve je to posebno prikazano u trećoj Stanićevoj studiji, onoj o akcentima. Uskočki je govor nivelisao sve razlike koje su unijete doseljavanjem, ali je ipak jedna prilično krupna razlika preživjela i u vrijeme Stanićevih ispitivanja. Riječ je o sudbini grupe *ao*, koja se u jednoj dijelu Uskoka javlja kao *a* a u drugome kao *o*. Na očuvanje *a < ao* nije su uticali samo doseljenici iz Kuća, Vasojevića, Markovine i Čeva, već ništa manje i doseljenici iz nikšićkoga kraja. Međutim, kakav god rezultat te grupe bio, *a* ili *o*, akcenat je u potpunosti nivelisan (umjesto nekadašnjega npr. *kabā* javlja se samo *kābā*). Bitan je podatak i da je uskočki govor po brojnim karakteristikama „bliži Vušovićevom i Ružičićevom jezičkom materijalu, dakle svojim matičnim govorima, koji su mu relativno dosta daleko, nego Vukovićevom, tj. govoru Pive i Drobnojaka.“¹³

Evo i nekih važnijih osobina uskočkoga govora, datih na osnovu dvije Stanićeve studije o tome govoru (1974. i 1976):

- nepostojanje fonema *h* i *f*;
- iako je tipično sažimanje *ao > o*, nije nepoznata u nekim selima ni pojava *ao > a*;
- promjena *m > n* u primjerima tipa *mončad*, *krnka*, *slanka*;
- dosljedno sprovedena jekavska jotacija u svim pozicijama: *neđelja*, *ođelo*, *šućeti*, *vrćeti*, *capćeti*, *ižesti*, *iželica*, *šever*, *šeđeti*, *čepanica*, *čedilo*, *čelokupan*, *vljera*, *vljetar*, *grmljeti*, *umljeti*, *trpljeti*, *dospljeti*, *blježati*, *obljesiti*;
- jotacija u grupama *svje*, *cvje*, *dvje > še*, *će*, *đe*: *šetovati*, *šetencija*; *šedok*, *Međed*, *četati*, *Četulja*;

¹¹ Isto, str. 10–16.

¹² Informator Vukić Pulević.

¹³ Isto, str. 19.

- *rě > re: ređe, pregoreti*, a saglasno tome se *j* gubi iza palatala *č, š i ž: bože, boži, tužela, naruče, zeči, ovči, miši*;
- ijekavski oblici tipa *slijevati, počijevati, snijevati, noćijevati*;
- sekundarna (i)jekavica i u primjerima tipa *šeromag, šeromašica, kišeli-ca, raskišeliti, vodijer, putijer, poštijer, kosijer*;
- česta upotreba glasova *ś i ź* u hipokoristicima: *Gašo, Dašan, Vešo, Buška, Duško, Peško, Šole, Žale, Žaško*;
- nestabilnost sonanta *j* u intervokalnim pozicijama *đe* je prvi vokal *i: Ikonja, Mjačo, galjot*;
- *-iji > -i: či, pogani, radi*;
- finalno *-đ i -ć > -j: pomoj, izaj, naj, moj, oj, nej, noj, svuj, goj, kuj, kogoj*;
- disimilacija tipa *mlogo, guvno, tavnica*;
- *-ćnji > -tnji: kutnji, notnjo, pomotnjik, notnjik, gatnjik*;
- gubi se krajnji suglasnik u finalnim grupama *-št, -st, -zd: plas, brs, prs, šes, vlješ, priš, baz, groz, droz*, a tako je i u infinitivu: *jes, tres, izes, sađes*;
- suglasnici *t i d* gube se ispred *-stvo: brastvo, srostvo, kmestvo, srestvo, gospostvo*;
- neizdiferenciranost upotrebe instrumentala s prijedlogom *s* i bez njega: *Pošeke se s nožem*;
- sasvim obična i česta upotreba aorista i imperfekta;
- upotreba akuzativa s prijedlozima *u* i *na* uz glagole mirovanja (umjesto lokativa): *Živi u Korita. Bog na nebo, a ljudi na zemlju* (uz upotrebu tipičnu za standardni jezik);
- česta upotreba pripovjedačkoga imperativa: *Ja osedlaj konja, obljesi jednu obravnicu za kranu, pa pojaši* itd.

Ako na osnovu Stanićevih interpretacija nije jasno je li uskočki govor hercegovački ili crnogorski, na osnovu navedenih tipičnih osobina i laiku je lako odrediti da je riječ o crnogorskim četveroakcenatskim govorima (tipičnim za severozapadnu Crnu Goru).

Iako se dosad uglavnom nijesmo osvrtni na rječnike crnogorskih govora, Stanićev *Rječnik* zaslužuje nešto širi osvrt jer je to jedini takav dijalektološki rječnik kod nas. Ne ulazeći u analizu pojedinih riječi i oblika koji su u *Rječniku* dati, osvrnućemo se na neke njegove opšte karakteristike i metodologiju po kojoj je izrađen. Sam Stanić veli da je *Uskočki rječnik* radio kao diferencijalni u odnosu na Karadžićev *Srpski rječnik* (1935). Tako je on u svoj *Rječnik* unio: 1) riječi kojih nema kod Karadžića; 2) riječi koje imaju drukčije značenje od onoga kod Karadžića; 3) riječi koje je Karadžić označio kao pokrajinske – da bi se videlo da se one javljaju i u Uskocima, a ne samo na teritoriji za koju ih je vezao Karadžić; 4) riječi koje imaju i šira značenja od

onih koja su kod Karadžića navedena (kao ilustrativan primjer Stanić navodi primjer glagola *izići* koji pored poznatih značenja znači još i „izići iz sela u planinu, izjaviti“ ili „doći na ljetovanje“, tj. iz kojega drugog mjesta doći u Uskoke). Zanimljivo je da je pored uskočkih toponima navodio i toponime van te teritorije, kako regionalne tako i svjetske, zahvaljujući čemu znamo da je Njujork u Uskocima – *Navjōrka*, Beograd je *Biōgrad*, Trst je *Trvješće* itd. Takođe, iako je odsustvo *h* i *f* karakteristika uskočkoga govora, *Rječnik* ima odrednice u kojima se javljaju i ti fonemi, uspostavljeni u novijem razvoju, nakon Drugoga svjetskog rata, tj. unijeti spolja. Primjeri su i gramatički obrađeni, a za većinu je data kontesktualna upotreba. Može se reći da je Stanićeva odluka da za primjere kojima nije čuo kontekstualnu upotrebu u živome govoru ni u *Rječniku* ne daje tu upotrebu predstavlja izuzetak među našim dijalektološkim rječnicima u kojima autori nerijetko, domišljajući primjere, načine ozbiljne greške. Ne može se izostaviti ni činjenica da je Stanić u svoj *Rječnik* (rađen od A do Š) unio obilje primjera u kojima je potvrđena upotreba fonema *š* i *ž*, protiv kojih se – paradoksalno – od osamostaljenja Crne Gore naovamo vodi žestoka (ideološka) borba, žešća nego ikad ranije. Nema sumnje da je dugogodišnje leksikografsko iskustvo Milije Stanića na izradi *Rečnika* SANU najvećim plodom urodilo u leksikografskoj obradi uskočkoga govora.

Svodeći ovaj kratak osvrt na doprinos Milije Stanića proučavanju crnogorskih govora, moramo još jednom istaći da je on svoj rodni kraj zadužio više nego ijedan naš naučnik prije i poslije njega. Uskočki govor, danas ugašen odseljavanjem stanovništva iz tih pasivnih krajeva, u svakome pogledu – i fonološki, i morfonološki, i morfološki, i sintaksički i leksički – najpodrobnije je proučen naš govor, a teško bi bilo naći i izvan štokavskoga prostora ijedan govor koji bi mu po količini publikovane i obrađene građe mogao parirati. Svoj izuzetno dug život Milija Stanić nije protraćio.

Citirana literatura

- <https://bratstvostanic.wordpress.com/2013/03/17/milija-petrov/>.
- Martinović, Dušan: *Portreti*, II, Cetinje, 1997, str. 241–302.
- Ostojić, Branislav: „Predgovor“, In: Danijela Ristić, *Rječnik govora okoline Mojkovca*, CANU, Podgorica, 2010, str. 9–11.
- Peco, Asim: „Milija Stanić. Uskočki govor...“, *Južnoslovenski filolog*, knj. XXXI, Beograd, 1974–1975, str. 261–270.
- Stanić, Milija: „Uskočki akcenat“, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XXVIII, Beograd, 1982, str. 63–191.
- Stanić, Milija: „Uskočki govor“, *Srpski dijalektološki zbornik*, Institut za srpskohrvatski jezik, Beograd, Tom I, knj. XX, 1974.

- Stanić, Milija: „Uskočki govor“, Tom II, *Srpski dijalektološki zbornik*, knj XXII, Beograd, 1976.
- Stanić, Milija: *Uskočki rječnik*, I i II, Naučna knjiga, Beograd, 1990. i 1991.
- Vukomanović, Slavko: „Radomir Aleksić (1900–1978)“, *Južnoslovenski filolog*, XXXV, Institut za srpskohrvatski jezik, SANU, Beograd, 1979, str. 243–246.

Adnan ČIRGIĆ

CONTRIBUTION OF MILIJA STANIĆ TO MONTENEGRIN DIALECTOLOGY

The present paper offers a reflection on the work of Milija Stanić, an extraordinary phenomenon in Montenegrin dialectology. It is certain that Montenegro had more prominent dialectologists than Stanić, who tackled broader fields of interest and geographical areas, but none of them gave such a detailed description of a speech pattern as Stanić did. Thanks to his work, the speech pattern of Uskoci can be considered the most elaborately described Štokavian speech pattern. That speech pattern of Uskoci was addressed in four books, one of which is two-volume (Dictionary).

Key words: *Milija Stanić, Montenegrin language, dialectology, speech pattern of Uskoci*